

Chudá holka Serializovaný román pro ženy a dívky v počátcích české populární žurnalistiky

BLANKA HEMELÍKOVÁ, Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha

HEMELÍKOVÁ, B.: The Poor Girl. The Serial Novel for Women and Girls at the Dawn of Czech Popular Journalism
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 2, p. 104 – 113.

The novels published in popular periodicals are completely forgotten. We attempt to make the production of early Czech popular journalism clearer by looking into the first Czech popular daily *Pražský ilustrovaný kurýr* and by analysing the women's novel *Chudá holka* (*The Poor Girl* by Václav Čech, *Pražský ilustrovaný kurýr* 1895). The editors did not mean to produce a special women's readership, but they also wanted to include men. The novel had a social dimension, it used the issue of a „foundling“ to criticize social prejudice towards illegitimate children. However, it eventually results in confirming the social system. The opposition between the „popular“ and „elite“ production, yet not clearly defined, can be typically seen in Václav Čech's relations to „high“ literature.

Key words: romance, popular literature, Václav Čech, „Chudá holka“, *The Poor Girl*, *Pražský ilustrovaný kurýr*, the 1890s

Již bylo napsáno, že zcela mimořádný význam pro šíření konzumní četby měly noviny a obrázkové týdeníky a čtrnáctideníky a že romány patřily k jejich neodmyslitelným rubrikám.¹ Peripetie novinového a časopiseckého románu jsou přitom neobyčejně zajímavé a nejsou u nás dosud dostatečně zpracovány.² Počátky a proměny vybraného žánru, zde populárního románu pro ženy, je ovšem možno postihnout jenom v „určitém vzorku“³ a o takovou sondu se zde pokusíme.

Chceme tedy pohlédnout k počátkům serializace populární prózy v devadesátých letech 19. století a doložit český „melodramaticko-senzační román“ pro ženy (termín jsme adaptovali z polské literární vědy),⁴ zřejmě iniciovaný vlivem anglického senzačního

¹ SIROVÁTKA, Oldřich: *Ach, ta láska. Průvodce po české brakové literatuře*. Praha : Melantrich, 1984, s. 11 – 12.

² Srov. práci JANÁČEK, Pavel a kol.: *Svět literárního seriálu. 1. Obrázkové týdeníky, humoristické a zábavné časopisy a časopisy pro dospívající mládež 1920 – 1950, vznikající v odd. pro výzkum literární kultury, ÚČL AV ČR*. Walter Nash používá pro časopisecké romány inspirativní specifický termín „mag-fiction“ (NASH, Walter: „Woman's place: a dip into the magazines“. In: *Language in Popular Fiction*. London – New York : Routledge, 1990, s. 21 – 25).

³ Oldřich Sirovátka (SIROVÁTKA, Oldřich: O potřebě zkoumání populární literatury. In: *Česká literatura*, roč. 35, 1987, č. 4, s. 344) odkazuje k tomu, že celý rozsáhlý materiál populární literatury lze zvládnout pouze výběrovým způsobem, je třeba promyšleně volit vybrané autory, vybrané tituly, určité časové úseky.

⁴ Viz ŁUGOWSKA, Jolanta: Collins William Wilkie. In: ŻABSKI, Tadeusz (ed.): *Słownik literatury popularnej*. Wrocław : Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1997, s. 55.

ho románu.⁵ Jde o román serializovaný v populárním periodiku, dílo *Chudá holka* od Václava Čecha otištěné na pokračování v *Pražském ilustrovaném kurýru* v r. 1895. Ve výkladu se soustředíme na vztah mezi senzační žurnalistikou a tak zvaným senzačním románem a na vliv „faktorů“ serializace v periodiku na výstavbu a strukturu textu románu. Obecněji chceme ukázat, jak se české románové psaní stávalo v *Pražském ilustrovaném kurýru* „senzačnějším“.

Počátky populární žurnalistiky a *Pražský ilustrovaný kurýr*

Na novou dynamickou polarizaci konce 19. století a rozvoj populární literatury na pozadí moderních objevitelských poetik upozornila Jaroslava Janáčková a z „pole populární četby“ ocenila kupříkladu osobnosti Karla Klostermanna či Ignáta Herrmanna, přičemž připomenula i literárního kritika H. G. Schauera a jeho pochopení pro „*libivou četbu*“.⁶ Zároveň se však u nás v devadesátých letech 19. století na pozadí reprezentativních národních deníků rychle začínala rozvíjet i populární žurnalistika,⁷ jejíž přínos spočíval právě v tom, že otevřela prostor pro rozvoj populární prózy, především serializovaného románu, a stala se pak jejím předním zdrojem. Populární žurnalistika upoutávala čtenáře ke každodenní četbě a na autorských osobnostech vždy stát nemusela. Pavel Janáček⁸ v této souvislosti obecněji píše, že periodický tisk dával autorům práci, vytvářel odbytiště, psaní se mohlo stát výdělečnou profesí, a dále cituje starší kritiku, že však zároveň vznikala „industrializovaná literatura“. Počátky populární žurnalistiky u nás představuje první český senzační deník *Pražský ilustrovaný kurýr*,⁹ který byl původně ranním vydáním staročeského *Hlasu národa* a v samostatném vydání se pak stal kolem přelomu století „jedním z nejčtenějších deníků“.¹⁰

⁵ V pozornosti k zahraniční literatuře se držíme mj. teze Oldřicha Sirovátky o stálém rozhodujícím podílu literatury přeložené v domácí zábavné četbě (SIROVÁTKA, Oldřich: *Od literatury k braku. Cesty a mechanismy české konzumní četby ve 20. letech*. In: *Česká literatura*, roč. 25, 1977, č. 3, s. 216), rozhodujícím navzdory tomu, že domácí kontext v 19. století nebyl vstupu populárních překladů příznivým vzhledem k literární kritice brojící proti „záplavě“ překladů. Konkrétní recepci anglického senzačního románu u nás a jeho český ekvivalent zatím však česká odborná literatura nedetekovala.

⁶ JANÁČKOVÁ, Jaroslava: *Návraty. K české literatuře od K. J. Erbena po Ladislava Fukse*. Praha : Akropolis, 2012, s. 122, 35.

⁷ Srov. MACHEK, Jakub: *Pražský ilustrovaný kurýr. Masový tisk jako obraz světa obyčejných lidí*. In: *Illuminace*, roč. 21, 2009, č. 1(73), s. 149 – 153; dějepisec novinářství Karel Hoch však klade začátky populární žurnalistiky, kterou koncipuje podle vzoru anglické žurnalistiky, až do období meziválečného.

⁸ JANÁČEK, Pavel: *Beletrie v periodickém tisku: k specifické situaci zveřejnění*. In: JAREŠ, Michal – JANÁČEK, Pavel – ŠÁMAL, Petr (ed.): *Povidka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného oddělením pro výzkum literární kultury ÚČLAV ČR v Praze 13. – 14. října 2004. Praha : ÚČLAV ČR, 2005, s. 17.

⁹ V dalším výkladu používáme namísto celého názvu zkratku *PIK*. Viz Machek, c. d., s. 149 – 153. Viz dále BERÁNKOVÁ, Milena: *Dějiny československé žurnalistiky. 1. díl. Český periodický tisk do roku 1918*. Praha : Novinář, 1981, s. 162, 212). Od roč. 3, 1895, od 30. 6. 1895, začal *PIK* vycházet jako samostatný deník. V tiráži roč. 3, 1895, se uvádělo: „Tiskem a nákladem Národní knihtiskárny a nakladatelstva v Praze, vydavatel a zodpovědný redaktor Pavel Projsa.“

¹⁰ TRNKA, Miloslav: *Není Baštýř jako Baštýř*. In: *Rodopisná revue on-line*, roč. 11, 2 – 2009, http://rodopisna-revue-online-tode.cz/2-09_soubory/24-trnka-bastyr.pdf (přístup dne 19. 2. 2012).

(V roce 1895 měl náklad asi 30 tisíc výtisků.¹¹ Tento deník pěstoval rychlé a věrné zpravodajství a „estetiku zábavy“¹² – jak zvěstoval v programních oznámeních. Obecně se hlásil ke světovým ilustrovaným deníkům a snažil se sledovat vše, co bylo „na výši všeobecného zájmu ve světové veřejnosti“. Vedle toho přinášel na svých stránkách zprávy z parlamentu, soudní síně, burzy a zároveň senzační zajímavosti všeho druhu z domova i z ciziny. V beletristické části uveřejňoval zpravidla dva romány na pokračování (jeden český a jeden v překladu) a povídky dosti širokého autorského okruhu, které tvořily obsahový doplněk beletristiky. Co je důležité, redakce se snažila kultivovat prostor populární četby, přičemž tak činila různým způsobem, kupříkladu i tím, že vypsal soutěž o nejlepší původní český román (v roč. 2, 1894), anebo i tím, že věnovala výhercům rébusu knižní vydání českého románu, který serializovala.

Pokud jde o senzační žurnalistiku, je užitečné předeslat poznámku o termínu senzace a o senzacionalismu. Co bylo konkrétně senzací v *PIK*? Šlo především o katastrofy všeho druhu, včetně mordů, bitek a přepadení. Projevuje se tu ovšem příznačný nepoměr mezi senzacemi cizími a domácími. Cizí senzace byly skutečně krvavé a redakce je přejímala ze zahraničního tisku, zřejmě především z amerického¹³ („*Šílenec ve vlaku vystřelil šest ran na své spolucestující*“¹⁴; „*Záhadná smrt ve středu redutního děje*“¹⁵). Naproti tomu české senzace byly skromnější a zahrnovaly kupříkladu případ splašeného koně na Ferdinandově třídě v Praze anebo čekání na miliontého návštěvníka na Národopisné výstavě československé, jež probíhala v létě r. 1895. Tato výstava sama ovšem byla tehdy velkou aktuální senzací a *PIK*, který byl oficiálním výstavním deníkem, tuto senzačnost vytvářel a posiloval. Senzačnost se přitom vedle tematiky týkala i žurnalistického stylu, jenž chtěl působit na city čtenáře a šokovat. Nutno však poznamenat v zájmu spravedlnosti, že senzacionalismus v *PIK* nebyl jenom „nezodpovědným“ lákadlem na čtenáře a vnějším způsobem reprezentace, ale že redakce také někdy vyzývala čtenáře ku pomoci obětem katastrofy, jako například v případě zemětřesení v českém městě Mostě. Tolik tedy stručně k senzacionalismu poloviny devadesátých let 19. století v Čechách.

Zdá se případně uzavřít tuto část o *PIK* faktem, že list je zajímavý také z hlediska autorské základny, a to tím, že tu působil autorský tým s kolektivním pseudonymem Václav Čech, pišící romány na pokračování. Nás zajímá období 1893 – 1900, kdy sem psal jako vůdčí osobnost týmu Václav Čech,¹⁶ přičemž dalšími členy týmu byli Čechův bratr

¹¹ Redakční reklama: „Náklad stále vzrůstající, některý den třicet i více tisíc“ (*Pražský ilustrovaný zpravodaj* 3, 1895, č. 45, 14. 2. 1895, s. [6]).

¹² Reklama: „Kdo se chceš každý den dobře bavit (...) předplat' si obrázkový časopis Pražský ilustrovaný kurýř, samostatný politický deník“ (*Pražský ilustrovaný kurýř* 3, 1895, č. 7, 7. 1. 1895, s. [2]).

¹³ V r. 1894 *PIK* jako své zdroje citoval například list s názvem *Bostonské policejní novinky*, nebo noviny s názvem *The Illustrated Police News* (skutečný zdroj ovšem neznáme, tituly mohly patřit britskému tabloidu nebo americkému bostonskému listu) a francouzský časopis *L'Illustration*.

¹⁴ *PIK* 3, 1895, č. 33, 2. 2. 1895, s. [1].

¹⁵ *PIK* 3, 1895, č. 34, 3. 2. 1895, s. [1].

¹⁶ Václav Čech-Stráň (vl. jm. Gustav Hubáček, 1857 – 1941). Viz MAZÁČOVÁ, Stanislava [sm]: Václav Čech-Stráň. In: FORST, Vladimír (ved. red.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 1. A – G*. Praha: Academia, 1985, s. 414 – 415. Srov. ŘEPKOVÁ, Marie [mř]: Rudolf Jaroslav Kronbauer. In: FORST, Vladimír (ved. red.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2/II. K – L. Dodatky A – G*. Praha: Academia, 1993, s. 993 – 994.

Josef Hubáček (šéfredaktor deníku Národní strany – označované také jako Staročeská strana – *Hlas národa* a časopisu *Pražský ilustrovaný kurýr*), R. J. Kronbauer a další autoři. Tyto „redakční romány“ jistě „zavánějí“ obchodní atmosférou a továrnou na literaturu. Avšak román *Chudá holka*, který je předmětem našeho zájmu, není „industrializovaným“ produktem. Václav Čech si později v r. 1911 právně zajistil své autorské právo a mimoto rovněž porovnání časopiseckého otisku a autorského knižního vydání z r. 1927 potvrzuje individuální autorství Václava Čecha. Lze tedy o *Chudé holce* uvažovat i s ohledem na autorskou originalitu „populárního spisovatele“, „dovedného romanopisce s živým smyslem pro zachycení vřeni doby“, jak pozdější Čechovu tvorbu oceňovala literární kritika ve třicátých letech 20. století.

Chudá holka

Román *Chudá holka*¹⁷ představuje melodramatický román pro ženy transformovaný prvky tak zvaného senzačního románu do podoby „melodramaticko-senzačního“ románu. Ze starší poetiky didaktického románu tu přitom zůstala mravoučně výchovná tendence, rozvinutá v duchu křesťanské etiky. Román je lokalizován na venkov blízko u Prahy a do Prahy a podstatná část děje se odehrává v době konání *Národopisné výstavy československé* v r. 1895 v Praze. Vyprávění se točí kolem osudů nalezeného dítěte, dívky Marie, dospívající v rodině podvodnických pěstounů. Marie chce obětovat svou lásku k bohatému chlapci Klementovi, aby nestála v cestě jeho ženitbě podle přání rodičů, a uprchne do Prahy. Tam získá zaměstnání jako sklepnice v hospodě na výstavišti, je však předmětem celého řetězu intrik a stává se kořistí různých padouchů. Klíčová intrika vede k nespravedlivé obžalobě hrdinky z krádeže, k uvěznění a hrozbě soudu. Vše se ovšem vysvětlí, hrdinka nalezne rodiče a tím i svou osobní a rodinnou identitu a v závěru románu se provdá za Klementa. Hlavní téma lásky (s morálními překážkami) přitom autor propojuje se sociálním problémem chudoby a „odložených“ nemanželských dětí, který ovšem nazírá v rovině morální a řeší smírně, podle křesťanských etických zásad.

V další analýze se zaměříme na výstavbu románu s vloženými prvky senzačnosti a na to, co přidala textu „specifická situace otištění“ v periodiku na pokračování.

Senzační román

Předešleme nejprve teoretické vymezení senzačního románu. Subžánr senzační román¹⁸ je „viktoriánský žánr“ z období 1860 – 1880 a je v teoretických pracích charakterizován za prvé obsahem:

¹⁷ Román byl serializován v časopise s hlavičkou: „*Chudá holka*. Román ze současných poměrů českých. Napsal Václav Čech, autor románu Mamon. Ilustruje Josef Ullrich“. Román vycházel na pokračování v rozmezí: *PIK* 3, 1895, č. 1, 1. 1. 1895 – *PIK* 3, 1895, č. 246, 6. 9. 1895. Později vyšlo dílo knižně (Praha Smíchov : Vaněk a Votava, 1912; v katalogu Národní knihovny v Praze je evidováno ještě 3. vydání: Praha Smíchov : Vaněk a Votava, 1927).

¹⁸ O subžánru tak zvaného senzačního románu existuje bohatá anglicky psaná literatura. Aplikujeme zde definici BRANTLINGER, Patrick: What is „Sensational“ about the „Sensation Novel“? In: *Nineteenth-Century Fiction*, vol. 37, No. 1 (Jun., 1982), s. 1 – 28. Z množství literatury jmenujeme dále alespoň

- téma zločinu ve zdánlivě spořádaném, středostavovském domácím prostředí,
  - tajemství a intriky
  - pronásledovaná ctnost (mladá dívka)
  - zločinná žena, zločin z vášně a šilenství
- a za druhé specifickými strukturními vlastnostmi:
- propojení detailního realismu s „tajemstvím, romantikou“
  - způsob prezentování a zpracování v periodikách, který buduje „napětí zacílené na šokování a nervy čtenáře“

Mezi reprezentanty žánru patří Williams Wilkie Collins (například románem *Žena v bílém*), Mary Elisabeth Braddonová (např. románem *Tajemství Lady Audleyové*) a řada dalších autorů, jako například spisovatelka Ouida.¹⁹

Výše zmíněnému vzorci senzačnosti také dobře odpovídá román *Chudá holka*. Tajemstvím je „pokořující tajemství o původu“ Marie. Intriky proti Marii zahrnují také úklady proti ctnosti, když má být Marie „zaprodána“ movitému zamilovanému starci. Zločin („těžký a tak nečestný“) je zločinem z vášně a představuje ho nastrojená krádež, dílo pomsty ze žárlivosti na Marii, které provede Mariina nepoznaná nevlastní sestra paní Janská.

S tím souvisí motiv zločinné ženy, již je právě Mariina nepoznaná sestra. Pohutky její žárlivosti na Marii (Marii svádí nevěrný manžel paní Janské) a jejího následného zločinného jednání expresivně vysvětluje Mariin obhájce: „*Sokyně! Ta představa vzbouří všechny vášně a pod hranici sokyně klásti bude každá žena s ďábelskou radostí suchá polena.*“²⁰

Obraz současného života v románu *Chudá holka* je ztraktivňován také motivem šilenství. Nejvýznamněji je motiv využit v zakončení osudu zločinné „nebezpečné ženy“, paní Janské, která je opuštěna zrádným manželem a v důsledku toho zešílí a zemře v léčebně.

Nejdůležitější je však fakt, že některé významné senzační prvky byly posilovány v melodramatu *Chudé holky* právě kontextem senzačního periodika *PIK*.

Vliv senzační žurnalistiky

Podle Patricka Brantlingera²¹ existuje přímý vztah mezi senzačním románem a senzační žurnalistikou. Tím má Brantlinger na mysli fakt, že angličtí autoři často tematicky záviseli na konkrétních kriminálních případech popisovaných v senzačních žurnálech.

HUGHES, Winifred: *The Maniac in Cellar. Sensation Novels of the 1860s*. Princeton : Princeton University Press, 1980; TERRY, Reginald C.: *Victorian Popular Fiction, 1860 — 80*. London : Macmillan, 1988; EDWARDS, Peter D.: Sensation Novels. In: MITCHELL, Sally (ed.): *Victorian Britain: An Encyclopedia*. London and New York : Garland, 1988. Později se uplatnil termín senzační román v americké literatuře, srov. název české překladové edice z let 1924 – 1926 *Americké filmové senzační romány* (Kutná Hora, K. Šolc), který je zcela zřejmě doslovným překladem názvu americké edice.

¹⁹ Ouida je pseudonym anglické autorky senzačních románů Marie Louise De la Ramée.

²⁰ *PIK* 3, 1895, č. 193, 15. 7. 1895, s. [2].

²¹ Brantlinger, c. d., s. 9.

Jedinečné potvrzení máme i v případě Václava Čecha. Z americké novinové zprávy, přečištěné v *PIK* s vlastním titulkem „I send you your son“ – „Posílám vám vašeho syna“,²² podle níž *PIK* referoval o případu Patricka Stantona, jemuž poslala opuštěná milenka zavřené dítě jako pomstychtivý dar ke svatbě s jinou ženou, převzal Václav Čech právě tento motiv do vstupní epizody *Chudé holky*, a to jako základní dějovou motivaci, coby předpověď katastrofy, přičemž pouze zaměnil dítě chlapce dítětem „chudou“ dívkou.

Dallas Liddle,²³ jenž také zkoumá konkrétní vztahy mezi senzační žurnalistikou a senzačním románem (v anglické literatuře kolem r. 1860), však polemizuje s dosavadním názorem, že oba diskursy, žurnalistický a literární, jsou komplementární, a tvrdí naopak, že tyto diskursy se řídí jinými konvencemi. V našem případě, oproti zjištění Dallase Liddle, lze nicméně konstatovat, že oba diskursy představují „paralelní projekty ba dokonce variaci na totéž kulturní téma“, přičemž dochází až k rozmývání hranic mezi žurnalistikou a fikcí.

To se pokusíme ilustrovat v následujícím výkladu.

Periodikum *PIK* posílilo senzačnost románu především v tématu (nalezené dítě, soud) a ve stylu (typickými adjektivy senzační, skandální). Mimoto přispělo k řemeslné zručnosti textu.

Senzačnost románu je zakódována již v tématu nalezeného dítěte. Motiv nalezených dětí, siroteků a nemanželských dětí patřil k časté látce v *PIK*, především ve vztahu k tématu mateřské lásky, a to s důrazem na vlastní napínavou dramatickosti různých případů (ústřední společenská konvence manželství se ovšem v tomto senzačním kontextu příliš nereflektovala). Srovnajme skutečnou dvoudílnou zprávu o nalezeném dítěti: „*Kde je matka odloženého dítěte, nalezeného u dveří pivnice na Král. Vinohradech?*“,²⁴ s vyprávěním o senzační události a poté o ženě, která se dítěte ujala; i s expresivními ilustracemi. Porovnejme i další článek: „*Nalezenka, jež po 22 letech sešla se se svou matkou (Původní zpráva) (...) Je to pravý román nalezenky (...) poctivě, pracovitě a zbožně chudé holky.*“²⁵

Také poutavost „vzrušujícího“ románového tématu soudu korespondovala se senzačními soudy z reality, s oblibou soudních případů a s jejich podrobným věrným líčením (na stránkách deníku měla soudní tematika velký prostor nejenom v rubrikách soudní síně, ale i v četných samostatných člancích; zajímavé byly všechny druhy případů, od drobných prohřešků k velkým kriminálním a politickým zločinům: k nejsledovanějším soudním procesům v *PIK* přitom patřil dlouho se táhnoucí český proces s Leopoldem Hilsnerem a francouzský proces s kapitánem Dreyfusem). Názorná je v tomto ohledu románová scéna v *Chudé holce*, která se týká chystaného soudu s Marií kvůli krádeži.

²² Sigma: „*I send you your son – Posílám vám vašeho syna*“, *PIK* 1893, č. 343 – 344, 12. 12. 1893, s. [1, 2].

²³ LIDDLE, Dallas: The Clergyman's Tale. In: *The Dynamics of the Genre: Journalism and the Practice of Literature in Mid-Victorian Britain*. Charlottesville : University of Virginia Press, 2009. [MILLER, Katherine M.: A Review. In: *The Victorian Web*, <http://www.victorianweb.org/periodicals/liddle.html> (přístup dne 15. 5. 2012)], s. 122, 130.

²⁴ *PIK* 3, 1895, č. 75, 16. 3. 1895, s. [1, 2]. Pokračování „Pani, jež ujala se děcka odloženého u dveří pivnice na Kr. Vinohradech“. In: *PIK* 3, 1895, č. 76, 17. 3. 1895, s. [2].

²⁵ *PIK* 3, 1895, č. 327, 26. 11. 1895, s. [7]. Pokračování „Nalezenka [...] po 22 letech poprvé v náručí svojí matky“. In: *PIK* 3, 1895, č. 332, 1. 12. 1895, s. [1, 2].

Autor Václav Čech přitom ve vyprávění upozorňuje na senzačnost i explicitně. Tak komentuje advokát Sítka tento proces s Marií: „*Případ ten budí senzaci.*“²⁶

Porovnejme zprávu v deníku *PIK* s charakteristickým adjektivem „senzační“, týkající se přelíčení s *Omladinou* (o kterém ostatně *PIK* podrobně referoval v minulém ročníku): „Opožděný proces s tzv. Omladinistou. V senzačním procesu s tzv. Omladinou obžalován byl (...) také Václav Frič. (...) Když spisy došly, ustanoveno přelíčení na dnešek.“²⁷

Paralelní kontext k rysům senzačnosti románu ovšem tvořil celý žurnalistický styl uvádění dramatických událostí, jak jsme jej načrtli výše. Porovnejme ještě kupříkladu i novinovou zprávu (opět s typickým substantivem „senzace“): „Ženský souboj se smrtelným výsledkem.“ „Případ budí i v Mexiku, kde obvykle jsou podobné ženské výstřednosti, senzaci.“²⁸

Tím se dostáváme k otázce posilování senzačnosti pod vlivem žurnalistického kontextu nejenom v tématu, ale i ve stylu vyprávění. Mnohokrát zde citované adjektivum senzační hraje ve stylu románu i ve stylu *PIK* důležitou roli a je vlastně klíčové. Lingvistické vymezení této jazykové kategorie a jejího specifického výskytu v populární literatuře podává Walter Nash.²⁹ Podle jeho analýzy patří k základním stylistickým rysům populárního románu pro ženy adjektiva, která vsugerovávají náležitou odezvu na straně čtenáře, jako např. „heart-warming, thrilling, appalling“. Tento sémantický typ adjektiva pak má ambivalentní funkci, tak jak označuje pocity hrdinky a zároveň sugeruje čtenářce, že má týž pocit zažívat s hrdinkou.³⁰ Nash sice do svého výčtu adjektivum „senzační“ nezahrnul, nicméně toto adjektivum (vedle toho i adjektivum skandální, či substantivum senzace) sem patří, neboť má stejnou funkci budit empatickou odezvu u čtenářek. My navíc dokládáme způsob, jak si román *Chudá holka* užitečně přebral tento stylistický rys z kontextu *PIK*.

Další důležitý pohled na problematiku vztahu žurnalistického a literárního kontextu nabízí český badatel Pavel Janáček, jenž oproti materiálovému zaměření Dallase Liddla vytváří teoretický model a zkoumá vztah těchto dvou oblastí z perspektivy jednotlivých faktorů ovlivňujících literární tvorbu v periodiku. Ve vynikající analýze klasifikuje čtyři faktory základní, z nichž je z našeho hlediska nejdůležitější „faktor heterogenity a komplexity“, jímž má Janáček na mysli: „vliv celku a zaměření tisku na text, souvislost mezi jednotlivými příspěvky (...) odosobněný subjekt beletristického díla.“³¹

Z této perspektivy lze sledovat, jak se autor Václav Čech ve své tvorbě opíral o nebeletristické žánry konkrétních rubrik, které průběžně procházely novinami a jejichž texty byly navíc stylizovány často beletristicky. Názorná je v tomto ohledu souvislost s rub-

²⁶ *PIK* 3, 1895, č. 193, 15. 7. 1895, s. [2].

²⁷ „Soudní síň“. In: *PIK* 3, 1895, č. 246, 6. 9. 1895, s. [5].

²⁸ Rubrika „Světlem“. In: *PIK* 3, 1895, č. 232, 23. 8. 1895, s. [2]. „Senzace“ a „senzační“ však byly také spojovány s některými druhy populárního umění, i reklama tu byla „senzacionalistická“: senzací bylo varieté, srov. typickou reklamu „Divadla Variété“: „Dvě velká představení specialit. Vesměs senzační speciality prvního řádu. Lev na koni předvede dompteusa Miss Ada. Nejsenzačnější novinka na světě. Div výcviku zvířete“. In: *PIK* 3, 1895, č. 241, 1. 9. 1895, s. [9].

²⁹ Nash, c. d.

³⁰ Podrobněji viz tamtéž, s. 52.

³¹ Janáček, c. d., s. 20, 22.

rikami soudní síně. Příklad žurnalistického využití motivu „chudé holky“ představuje referát s názvem *Román chudé holky*. Referát typizoval se soucitem případ sluzky, jež zavraždila své nemanželské dítě, a byl zakončen frází: „*Byl to smutný kus románu tak mnohé chudé holky*.“³² Co je důležité, tento drobný fakt v žurnálu navozoval na straně čtenáře kontakt s románem a bezprostřední důvěru v předstíranou autentičnost románu. Václav Čech byl ostatně mistrem věrojatného detailu, tak jak kupříkladu ve scéně plánované vraždy na Marii exponoval vražedný prostředek jed vitriol. Obezřelá beletrizace skutečného faktu, vitriolu jako jedu, který se také před časem objevil v příběhu v soudní síni v *PIK*, tu zvyšovala působivost, napětí a opět posilovala předstíranou skutečnost příběhu. Tak napomáhal žurnalistický kontext i kombinaci fantastické romantiky a realistické skutečnosti, charakteristické právě pro senzační román.

Zde je ještě na místě úvaha o tom, zda-li vznik nového ilustrovaného periodika *PIK*, zvýšení jeho cirkulace a potřeba udržovat stále čtenářstvo vysoce zajímavou serializovanou beletrií také vedly k popularitě tohoto typu románu pro ženy či modelu senzačního románu vůbec a stimulovaly i Čechovu další tvorbu. Lze přinejmenším konstatovat, že po *Chudé holce*, kombinující didaktický ženský román (se sociálním zájmem) a senzační román, přinesl tento impuls ještě jeden senzační román, nyní již zcela v duchu žánru, a to *Sirénu* (rovněž Čechovo autorské dílo, v *PIK* na pokračování v letech 1895 – 1896), s ústředním postavením záhady, bez sociálních témat, s motivy falešné identity hlavní hrdinky, bigamie – „*nejoblíbenějšího viktoriánského zločinu (vedle vraždy)*“, a s postavou pátrače. *Siréna* se však již nehlásila k žánru ženského románu. Tím se senzační román v *PIK* vyčerpal a ustoupil zájmu o sociální látky, nicméně některé důležité prvky (zločin, motiv tajemství a pátrání po stopách tajemství) se ještě objevily v ohlasu v Čechově dalším díle „ze sociálních poměrů pražských“ *Ztracený testament* (na pokračování v *PIK* v letech 1898 – 1899; zde Čech uvedl do české populární prózy motiv závěti a dědictví) a také ještě rezonovaly ve ztajemňujícím názvu posledního Čechova románu tohoto období *Zločin tajného oddělení* (na pokračování v *PIK* v letech 1900 – 1901; v textu navíc Čech v drobné aluzi „reklamně“ přirovnal napínavost vyprávěného příběhu k napínavosti senzačního románu). Zdá se tedy, že jsme v obecném kontextu žánru senzačního románu *Chudou holkou* doložili – přes populární žurnalistiku – jeden zvláštní případ zdomácňování cizího žánru u nás.

Porovnání s kontextem knižní tvorby

Hledáme-li širší kontext výskytu románu se senzačními prvky u nás mimo úzký rámec jediného periodika, pak lze doložit přítomnost anglických románů vydaných knižně v českém překladu³³ a lze tak podpořit i naši tezi, že konkrétní impuls pro Václava Čecha

³² „Soudní síň. Román chudé holky“. In: *PIK* 3, 1895, č. 44, 13. 2. 1895, s. [7].

³³ Čeští spisovatelé (i čtenáři ovšem) měli přístup k anglickému senzačnímu románu již od 2. poloviny šedesátých let. Aspoň ukázkově zaregistrujeme překlady hlavních autorů: M. E. Braddonová: *Diamantová páska. Příběhy muže zapovrženého*, 1867. *Tajemství lady Audlayové*, 1874. Jindřich Dunbar. *Příhody vyvrženice*, díl 1 – 4, 1874. *Had na prsou*, 1891. W. Collins: *Bílá paní*, 1888. *Sleпá láska*, 1889. *Žlutý dýmánek* [*Měsíční kámen*], 1896. Ch. Dickens: *Oliver Twist*, 1844, znovu 1898. Ouida: *Markýza podvodnice*, 1892. *Miva. Osudy krásné nalezenky*, 1893. *Milostná povídka*, 1894. Charles Reade: *Nebezpečné tajemství*, 1885.

mohl přijít přímo z anglické literatury. Tady je důležitý fakt, že ve sledovaném období se mohl český čtenář seznámit s nejlepšími cizími reprezentanty: tak sám *PIK* inzeroval průběžně od ledna 1893 jako „četbu velice zábavnou a poučnou“ román *Had na prsou* od Mary E. Braddonové (výše zmíněné slavné anglické pěstitelky senzačnosti), vedle toho v této době vyšel mimo jiné také román *Miva. Osudy krásné nalezenky* od spisovatelky Ouidy (1893).

Závěr

Senzacionalismus Václava Čecha a jeho *Chudé holky* tedy má v jádru zločin a napínavé intriky proti cti nevinné hrdinky a zároveň přejímá a transformuje známé každodenní společenské vztahy, jako například život na výstavišti *Národopisné výstavy československé*, kam umísťuje „léčky podvodníků a padouchů“. Autor tak předstírá, že vše je reálné, tedy „neliterární a nefiktivní“, podle poetiky populární literatury a příběhů ze života.

Václav Čech přitom arci nekonstruoval svůj román na sofistickované úrovni jako třeba Charles Dickens, „otec“ senzačního románu. Tato výhrada však přesto nemůže oslabit význam Václava Čecha jako „praotce“ českého „melodramaticko-senzačního“ románu pro ženy.

Práce vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné instituce 68378068.

LITERATURA

- BERÁNKOVÁ, Milena: *Dějiny československé žurnalistiky. 1. díl. Český periodický tisk do roku 1918*. Praha : Novinář, 1981.
- BRANTLINGER, Patrick: What is „Sensational“ about the „Sensation Novel“? In: *Nineteenth-Century Fiction*, vol. 37, No. 1 (Jun., 1982), s. 1 – 28.
- EDWARDS, Peter D.: Sensation Novels. In: MITCHELL, Sally (ed.): *Victorian Britain: An Encyclopedia*. London and New York : Garland, 1988, s. 703 – 704.
- HOCH, Karel: Dějiny novinářství od r. 1860 do doby současné. In: *Československá vlastivěda. VII. Pisemnictví*. Praha : Sfinx, 1933, s. 437 – 514.
- HUGHES, Winifred: *The Maniac in Cellar. Sensation Novels of the 1860s*. Princeton : Princeton University Press, 1980.
- JANÁČEK, Pavel: Beletrie v periodickém tisku: k specifické situaci zveřejnění. In: JAREŠ, Michal – JANÁČEK, Pavel – ŠÁMAL, Petr (ed.): *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného oddělením pro výzkum literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13. – 14. října 2004. Praha : ÚČL AV ČR, 2005, s. 15 – 24.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava: *Návraty. K české literatuře od K. J. Erbena po Ladislava Fukse*. Praha : Akropolis, 2012.
- LIDDLE, Dallas: The Clergyman's Tale. In: *The Dynamics of the Genre: Journalism and the Practice of Literature in Mid-Victorian Britain*. Charlottesville : University of Virginia Press, 2009. [MILLER, Katherine M.: A Review. In: *The Victorian Web*, <http://www.victorianweb.org/periodicals/liddle.html> (přístup dne 15. 5. 2012).]
- LUGOWSKA, Jolanta: Collins William Wilkie. In: ŻABSKI, Tadeusz (ed.): *Słownik literatury popularnej*. Wrocław : Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1997, s. 54 – 55.

- MAZÁČOVÁ, Stanislava [sm]: Václav Čech-Stráň. In: FORST, Vladimír (ved. red.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. I. A – G*. Praha : Academia, 1985, s. 414 – 415.
- MACHEK, Jakub: Pražský ilustrovaný kurýr. Masový tisk jako obraz světa obyčejných lidí. In: *Illuminace*, roč. 21, 2009, č. 1(73), s. 149 – 153.
- NASH, Walter: „Woman’s place: a dip into the magazines“. In: *Language in Popular Fiction*. London – New York : Routledge, 1990, s. 21 – 55.
- ŘEPKOVÁ, Marie [mř]: Rudolf Jaroslav Kronbauer. In: FORST, Vladimír (ved. red.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2/II. K – L. Dodatky A – G*. Praha : Academia, 1993, s. 993 – 994.
- SIROVÁTKA, Oldřich: Od literatury k braku. Cesty a mechanismy české konzumní četby ve 20. letech. In: *Česká literatura*, roč. 25, 1977, č. 3, s. 210 – 224.
- SIROVÁTKA, Oldřich: *Ach, ta láska. Průvodce po české brakové literatuře*. Praha : Melantrich, 1984.
- SIROVÁTKA, Oldřich: O potřebě zkoumání populární literatury. In: *Česká literatura*, roč. 35, 1987, č. 4, s. 340 – 345.
- TERRY, Reginald C.: *Victorian Popular Fiction, 1860 – 1880*. London : Macmillan, 1988.
- TRNKA, Miloslav: Není Baštýř jako Baštýř. In: *Rodopisná revue on-line*, roč. 11, 2 – 2009, http://rodopisna-revue-online-tode.cz/2-09_soubory/24-trnka-bastyr.pdf (přístup dne 19. 2. 2012).

PhDr. Blanka Hemelíková
Ústav pro českou literaturu AVČR, v.v.i.
Na Florenci 3/1420
110 00 Praha
ČR
e-mail: hemelikova@ucl.cas.cz